

Edirneli Nazmî'nin "Benefşe" Kasîdesi

The Ode "Violet" of Edirneli Nazmî

Doktora: Ümran AKGEDİK

Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Selçuk University Department of Turkish Language and Literature
umranakgedik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4350-8096

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 20.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 10.06.2023

Yayın Tarihi / Published : 26.06.2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June

Cilt / Volume: 1 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages: 19-39

Atıf / Cite as

AKGEDİK, Ü. (2023). Edirneli Nazmî'nin "Benefşe" Kasîdesi, *Lisanî İlimler Dergisi (LİDER)* 1(1), 19-39.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

LİDER, *Lisanî İlimler Dergisi*, uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Tüm hakları saklıdır.

Journal of Linguistic Studies is an international, scientific and peer-reviewed journal.

All rights reserved.

Öz: Benefşe, klâsik Türk edebiyatında en çok âşıkla ilgili benzetmelerde kullanılmış ve koku, renk ve şekil özellikleri ile şiiirlerde yer almıştır. Siyaha yakın mor ngi saç, ben, hat (tüy) ve matem benzetilene olması, yere yakınlığı ve boynunun eğri oluşu tevazu ve itaatle bağdaştırılmasının nedeni olmuştur. Menekşe, bazen hastalara şifa olmuş, bazen şarap olup misafirlere sunulmuş, bazen de koku olup sevgilinin saçına sürülmüştür. Klâsik Türk edebiyatında Ahmet Paşa, Necâti Bey, Ahmedî, Hayâlî gibi birçok şair "benefşe" redifini kullanarak gazeller ve kasideler yazmıştır. Bu şairlerden birisi de XVI. yüzyıl şairlerinden olan Edirneli Nazmî'dir. Edirneli Nazmî, Divânı, Türk-i Bâsit tarzı ile yazdığı şiiirleri ve derlediği nazîre mecmuası ile tanınmıştır. Bu çalışmada Edirneli Nazmî'nin Sultan Süleyman Han'a sunmuş olduğu "benefşe" redifli kırk iki beyitlik kasîdesi şerh edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Benefşe, Edirneli Nazmî, Klasik Türk Edebiyatı, Şiir, Kasîde

Abstract: Violet was mostly used in the analogies about the lover in Classical Turkish literature and took place in the poems with its fragrance, color and shape features. With its purple color close to black, it was the reason why it resembles hair, mole, calligraphy (feather) and mourning, and is associated with humility and obedience with its proximity to the ground and its curved neck. Violet sometimes healed the sick, sometimes it was served as wine and sometimes it was scented and rubbed into the

lover's hair. In the Classical Turkish literature, many poets such as Ahmet Pasha, Necati Bey, Ahmedi, and Hayali wrote ghazals and odes by using the "violet" redif. One of these poets is Edirneli Nazmi, who was one of the 16th century poets. Edirneli Nazmi is known for his divan, the poems he wrote in the Turk-i Basit style and the Nazirah magazine he compiled. In this study, the ode of forty-two couplets with "violet" redif that Edirneli Nazmi presented to Sultan Sulayman Han was annotated.

Keywords: Violet, Edirneli Nazmi, Classical Turkish Literature, Poetry, Ode.

Giriş

Edebiyatımızda gül başta olmak üzere sümbül, menekşe gibi klâsik şiir estetiği içinde kendisine yer bulmuş çiçekler benzetme unsuru olarak sıkça kullanılırlar. Bu çiçeklerden gül başta olmak üzere sümbül ve menekşe gibi çiçekler şairler tarafından şiirlerinin zemin konusu seçilerek redif olarak da tercih edilmiştir.

Menekşe (Viola) cinsi, Violaceae L.familyasına mensuptur. Violaceae L. familyası 900 civarında tür içeren, orta büyüklükte, nadiren tek yıllık, büyük bir çoğunlukla çok yıllık otsu veya çalı formundaki menekşe ve hercai menekşeleri içeren, kozmopolit, ılıman bölgelerde daha çok yayılış göstermekle birlikte tropiklerdeki yayılış alanları dağlık kesimlerde sınırlanma eğiliminde olan bir familyadır. Viola, 500-600 civarında hemikriptofit, kametif ve fanerofit hayat formları gösteren türe sahip olup, familyanın en zengin ve evrimli cinsidir. Cinsin Arjantin, Doğu Asya (Japonya) ve Doğu Avrupa (Balkanlar) olmak üzere üç ana yayılış merkezi bulunmaktadır (Dinç, 2002:1). Tezkere-i Şükûfeciyân adlı eserde menekşe cinsleri şu şekilde verilmiştir: Al, Mor, Katmer, Mor Sâde, Beyaz Katmer, Beyaz Sâde, Kırmızı, Hercâî, Mısır. (Kahraman, 2015; 104).

Menekşe Doğu mitolojisinde de önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa klasik şiirimize sembol olmasını İran mitolojisindeki menekşe tasvirlerinden almaktayız. "Menekşe" koyu mor, biraz siyaha çalan renkte bir bitki olan menekşenin, İran'da on dört türü bulunur ve aralarında taşıdığına inanırlardı: Uykü getirdiği, yumuşatıcı özellik taşıdığı, baş ağrılarına iyi geldiği, koklanmasıyla beyindeki sıcaklık ve kuruluğu giderdiği söylenir, tansiyon ve akciğer zarı iltihabı ile zatürre gibi hastalıkların tedavisinde kullanılırdı.

"Benefşe" redifini kullanarak şiir yazan şairler Ahmet Paşa, Necâti Bey, Ahmedi, Hayâlî, Cem Sultan, Vusûlî, Tecellî, Edirneli Nazmî gibi şairlerdir. XVI. yüzyıl şairlerinden olan Edirneli Nazmî, Dîvânı, Türk-i Bâsit tarzı ile yazdığı şiirleri ve derlediği nazîre mecmuası ile tanınmıştır. Dîvân edebiyatının bilinen en hacimli dîvânını tertip etmiş olan Edirneli Nazmî'nin bir diğer öne çıkan yönü ise Mec-ma'ü'n-Nezâ'ir isimli nazîre mecmuasını derlemiş olmasıdır. Söz konusu mecmua, dîvân edebiyatı sahasında bu türde verilen eserler arasında özel bir öneme sahiptir. Bu çalışmada Edirneli Nazmî'nin "benefşe" redifli kasidesine yer verilerek beyitler şerh edilmiştir.

Klâsik Türk Şiirinde Menekşe

Dîvân şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla anılmıştır. Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından biridir. Sevgilinin beni menekşeye benzer. Ayva tüyü yerine kullanılabilir. Renk ve koku yönünden miske benzer. Demet demet olup pazarda satılması hâliyle saç andırır. Onun yuvarlaklığı ise saç bükümü gibidir. Ayrıca kulak, gûş, attâr, micmer, anber, hokka gibi benzetmeleri de vardır. Yere yakın oluşu ve boyunun kısalığı ile diğer çiçeklerden ayrılır. (Pala: 2017: 305).

Menekşe, menevşe, benefşe, benevşe: Menekşenin divan şairlerinin dikkatini çeken bitkisel özellikleri; kısa boylu ve taç yapraklarının yere eğik olması, taç yapraklarının küçük ve kıvrımlı şekli, güzel kokulu olması, renkli görüntüsü, çiçeklerini ilkbaharda açması ve zor şartlara karşı dayanıklı olmasıdır. Bu özellikleri, menekşenin klasik Türk şiirinde sevgilinin saç, zülfü, kâkülü ve âşık için temel bir benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Yeryüzünü süsleyen ilk çiçeklerden biridir. (Bayram, 2007).

Menekşeye dinî açıdan da bazı anlamlar yüklenmiştir. Cooper'ın belirttiği gibi menekşe, İslâm tasavvufunda olduğu gibi Hristiyanlıkta da tevazu ve alçakgönüllülüğü temsil eder. Hristiyanlıkta, tevazu sebebiyle Hz. İsa'nın sembolüdür. (1978: 186) Ayrıca, taç yaprakları İsa'nın yarasını hatırlattığı için şekil açısından da İsa'ya benzetilmesi söz konusudur. (Gardin vd. 2014: 422)

Kasidenin Şerhi

Kaşîde-i Naẓmî Der-Ĥaqq-ı Sultân Süleymân Hân

Vezin: mef'ûlû mef'â'îlû mef'â'îlû fe'ûlûn

Redif: -a benefşe

Mürdef kafiye: gülzâr-yâr (âr)

1. Lutf ile şeref vermese gülzâra benefşe
Öykünmez idi hatt-ı ruh-ı yâra benefşe

Kelimeler: gülzâr: gül bahçesi// ruh: yanak// hat: ayva tüy, yazı

Nesir: Benefşe, lutf ile gülzâra şeref vermese [idi] hatt-ı ruh-ı yâra öykünmez idi.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, (güzelliğiyle) bir lütuf olarak gül bahçesine şeref vermeseydi sevgilinin yanağındaki ayva tüylere de özenmezdi.

Menekşe, ilkbaharda açan çiçeklerden bir tanesi olması sebebiyle renkli görünüşü ve güzelliğiyle gül bahçesini süsler. Sevgilinin yanağında bulunan ayva tüyleri misk gibi kokması yönüyle menekşenin ayva tüylere özendiği dile getirilmektedir.

Menekşenin rengi ve ortasındaki bulunan siyahlık sevgilinin yüzünde bulunan ayva tüylere teşbih edilmiştir. Ayrıca "hat" yazı anlamına da geldiği için yanak sayfa, ayva tüyü ise yanağı kaplayan yazı olarak düşünülebilir. "Hat" kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Hat-ruh-benefşe kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır. Hat ve yanak kelimesine tasavvufi yönden bakmak gerekirse "hat" yüzdeki ayva tüyleri (çok olması açısından) sembolize eden vahdet üzerinde kesreti temsil ederken "yanak" ise vahdeti temsil eder. Kesret olmadan vahdet olmaz. Her şey zıttı ile mevcuttur.

2. Hoş bûy ile beñzer hat-ı ruhsâra benefşe
Budur ki virür revnaķı gûlzâra benefşe

Kelimeler: bûy: koku// ruhsâr: yanak //revnak: parlaklık, tazelik

Nesir: Benefşe, hoş bûy ile hat-ı ruhsâra benzer. Gûlzara revnakı veren budur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, güzel kokusuyla sevgilinin yanağında çıkan ayva tüylere benzer. Gül bahçesine (asıl) güzelliği veren odur.

Menekşe, güzel kokusuyla bilinen bir çiçektir. Renk ve koku yönüyle anbere benzer. Sevgilinin yanağında çıkan ayva tüyleri anber ve misk özelliği taşır. Koku ve renk yönüyle ayva tüyelerine teşbih edilmiştir. Yüz, bir bahçe olarak düşünülürse bahar geldiği zaman bu bahçe yeşerir. Bahar geldiği zaman nasıl ortalık yeşerir ve canlanırsa sevgilinin de ayva tüyelerinin belirmesi onun bahar çağına erdiğini gösterir. Hoş-bûy-hat-ı ruhsâr-revnak kelimeleri tenasüplü olarak bir araya gelmiştir.

3. Hażż almag ile hatt-ı nigârından açar fem
Gûyâ ki dirler gelmege güftâra benefşe

Kelimeler: hazz: bir şeyin insana verdiği tatlı duygu, zevk// nigâr: resim (resim gibi güzel)sevgili// fem: ağız// güftâr: söz // güftâra gelmek: dile gelmek, söylemeye başlamak

Nesir: Benefşe hatt-ı nigârından hazz almag ile fem açar. Gûyâ güftâra gelmege dirler.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe [resim gibi güzel olan] sevgilinin ayva tüyelerinden zevk almakla ağzını açar. Sanki [onun için] söze gelmiş derler.

Menekşe, resim gibi güzel olan bir sevgiliye teşbih edilmiştir. Menekşenin çiçekleri küçüklük bakımından beyitte sevgilinin dudağına teşbih edilerek dudak çevresinde bulunan ayva tüyelerinden zevk almak için gonca gibi düşünülmüştür. Bilindiği gibi gonca "sevgilinin ağzı" yerine kullanılır ve açılmamlık özelliğiyle

kendini gösterir. Goncanın gülmesi, açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hâli içinde sırlar saklayan bir gülü andırır, onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır. Kanaatimce menekşe de burada gonca gibi düşünülp sevgilinin o ayva tüylerinden haz almak için ağzını açmıştır yani çiçeklerini açmıştır. "Söze gelmek" deyimiyle de irsâl-i mesel sanatı kullanmıştır. Menekşe çiçeklerini açarak dile gelmiştir böylece içerisindeki sırları dışa vurmuştur.

4. Ger beñzemese ĥatt-ı ruh-ı dil-bere eller
Zeyn itmez idi gül gibi destâra benefşe

Kelimeler: destâr: sarık, tûlbent// zeyn: süslemek

Nesir: Ger eller hatt-ı ruh-ı dilbere benzemese, benefşe gül gibi destâra zeyn itmez idi.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Eğer yabancı kimseler sevgilinin yanağındaki ayva tüylere benzemeseydi menekşe de gül gibi olan sarığı süslemezdi.

"Eller" kelimesini rakip olarak düşünürsek rakipler sevgilinin yanağındaki ayva tüylerine benzemek istiyor. Menekşe de kıskançlığından ötürü güllerle süslenmiş olan sarığı kendi kokusuyla süslemek istiyor. Burada âşık ile rakip arasında bir kıskançlık söz konusudur. Hat-ruh-dilber-zeyn-gül kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır. Yanak kırmızı olmasıyla güle teşbih edilmiş, ayva tüyleri de menekşeye teşbih edilmiştir. Sarık, başa takılmasından ötürü sevgilinin güzelliğine güzellik katar. Menekşe burada teşhis edilerek kumaşları süsleyen bir terzi gibi düşünülmüştür.

5. Virmişdür o hoş zîneti gülşen yüzine tâ
Dönmişdür o yüzden ĥat-ı ruhsâra benefşe

Kelimeler: zînet: süs// ruhsâr: yanak

Nesir: Gülşen o hoş zîneti[ni] yüzine tâ virmişdür. O yüzden benefşe hat-ı ruhsâra dönmişdür.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Gül bahçesine göz alıcı güzelliği o (menekşe) vermiştir. Bu sebepten menekşe (sevgilinin) yanağındaki ayva tüylerine dönmüştür. (benzemiştir)

Menekşenin mor, koyu mor, sade mor, kırmızı gibi renkleri vardır. Ayva tüyleri gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal, bıyık ve sarı tüylerdir. Menekşe rengi bakımından siyah olmasıyla ayva tüylere teşbih edilmiştir. Sevgilinin ayva tüylerinin belirmesi onun sevilme çağının geldiğini gösterir. Menekşe gül bahçesinde rengi ve kokusuyla dikkati çekip bahçeye güzellik kazandırmıştır.

6. Ħayrânı olup ĥatt-ı ğubâr-ı Ħad-i yârûñ
Baş aşığa itmiş varup efkâra benefşe

Kelimeler: gubâr: toz, sevgilinin ayva tüyleri// had: yanak// efkâr: düşünceler

Nesir: Benefşe, hatt-ı gubâr-ı had-i yârûn hayrânı olup efkâra varup baş aşığa itmiş.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe sevgilinin yanağındaki ayva tüylerine hayran olup bu hayranlıkla düşüncelere dalarak başını aşığı eğmiştir.

Menekşe, kısa boylu ve taç yapraklarının yere eğik olmasıyla dikkatleri çeken bir çiçektir. “Sevgilinin ayva tüylerini düşünerek o düşüncenin ağırlığıyla baş aşığı düştü” diyerek hüsn-i ta’lil sanatı yapılmıştır. Zaten menekşe yaprakları yere eğik olan bir çiçektir ancak şair burada sevgilinin ayva tüylerinin hayalini düşünerek baş aşığı olduğunu söylemiştir. Şair, bu hususu daha iyi anlatabilmek için irsâl-i mesel yoluyla “baş aşığı etmek” deyimini kullanmıştır.

“Gubâr” kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Gubâr, sevgilinin yüzünde çıkan ayva tüyleri anlamına gelmekle birlikte “gubâr veya gubârî” yazı bir hat karakteri olup küçük yazılan yazılara tabir olunur.

7. Leylî saçı Mecnûn’ı olup yârûñ o yüzden
Sevdâya düşüp dönmiş şeb-i târa benefşe

Kelimeler: şeb-i târ: karanlık gece

Nesir: Leylî saçı Mecnûn’ı olup o yârûn yüz[ün]den benefşe sevdâya düşüp şeb-i târa düşmüş.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, o sevgilinin leyli (siyah, tevriye var) saçının mecnunu (deli divanesi) olup sevdasından karanlık bir geceye dönmüştür.

Dîvân şiirinde “Mecnûn” kelimesinin deli, çılgın manasıyla “Leylâ” ise karanlık gece manasıyla birlikte tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ayrıca “sevda” kelimesi kara anlamındaki “esved” den gelir. Sevda, aynı zamanda eski tıpta vücudun sıhhatinin bağlı bulunduğu dört maddeden (ahlât-ı erbaa: kan, balgam, safra, sevda) biridir. Onun fazlalığından insan üzüntüye düşer, tasalanır. Âşıktâ da ahlât-ı erbaadan sevda diğerlerine oranla artmış, böylece üzüntüye, kedere yani aşka düşmüştür.

İnsanlar gerçekten de çevrelerine baktıklarında hayal ettikleri şeyi görürler, siyah saçı hayal eden etrafı onun renginde yani siyah görür. Zülf siyahtır, sevda siyah manasındadır. Bu bağlamda leyli-saç-sevda-şeb-i târ-benefşe kelimeleri renk yönüyle tenasüplü kullanılmıştır. Leylâ ve Mecnûn kelimeleriyle de “Leylâ ve Mecnûn” mesnevisine telmih yapılmıştır. Menekşe rengi bakımından koyu

mor yani siyaha yakındır. Aşka düşmek yani âşık olmak gönülde siyah bir "ben in oluşmasına yol açar. Bu "ben" in adı sevdadır. Şair de menekşenin renginin siyah olmasını sevdaya düşmesine bağlayarak hüsn-i ta'lîl sanatını gerçekleştirmiştir.

8. Çîn zülfine çün nisbet ider böyle yârûñ
Öykünse n'ola nâfe-i Tâtâra benefşe

Kelimeler: nâfe: misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit misk, koku, sevgilini saç. Tatar kelimesi de sık sık nâfe kelimesi ile birlikte kullanılır. Nâfe-i Tâtâr genellikle saçlarının kokusu ile mukayese edilen bir kokudur.// Çîn: kıvrım, büküm, ülke ismi, en güzel misk Çîn'in Hoten ilinde çıkarılan misktir.

Nesir: Benefşe, yârûñ çîn zülfine böyle nisbet eder çün nâfe-i Tâtâra öykünse n'ola.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe sevgilinin kıvrımlı saçına nispet ettiği gibi (için) Tatar miskine özense şaşılır mı?

Tatarlar, kavgacılığıyla bilinir ve bu özelliklerinden dolayı şiirde sıkça anılır. Kelime mecazen "zalim, gaddar, merhametsiz" anlamlarında gelir. Aynı zaman da miskin, Tatar diyarında elde edilmesi ve Anadolu'ya oradan getirilmesi de düşündürcek şekilde şiirlerde kullanılmıştır (Pala,2017:442) . Menekşe, demet demet olup pazarda satılması haliyle saç andırır. Onun yuvarlaklığı ise saç bükümü gibidir. Menekşe taç yapraklarının küçük ve kıvrımlı olması ile saç teşbih edilmiştir. Menekşenin koyu mor, siyaha çalan renkli bir bitki olmasıyla saçın da siyah olması yönüyle aralarında bir ilişki kurulmuştur. Sevgilinin kıvrımlı ve büküm büküm olan saç misk kokuludur. "Çîn" kelimesi hem ülke anlamında hem de sevgilinin kıvrımlı saçını karşılayacak biçimde tevriyeli kullanılmıştır. Çîn-zülf-nâfe-i Tâtâr-benefşe kelimeleriyle güçlü bir tenasüp sanatı yapılmıştır. "Şaşılır mı" diyerek de istifham sanatı yapılmıştır.

9. Zeyn itmek ile şâhn-ı gülistânı olupdur
Konmuş gibi bir tabla-i Attâra benefşe

Nesir: Benefşe sahn-ı gülistânı zeyn etmek ile bir tabla-i Attâra konmuş gibi olupdur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, gül bahçesi meydanını süslemekle bir attar tezgâhına konmuş gibi olmuştur (konmuş gibidir).

Menekşe, her rengiyle o gül bahçesini süsleyerek adeta güzel kokular satan bir dükkâna teşbih edilmiştir. "Attar" diyerek meşhur mutasavvıf olan Ferüddin Attar düşünülerek hem de güzel kokular satan bir aktar şeklinde tevriyeli kullanılmıştır. Aynı zamanda "Attar" diyerek telmih sanatı da yapılmıştır.

10. Yârûñ egüp öñünde başı benzedüğiçün
Ol kâkül-i miskine o turrâra benefşe

Nesir: Benefşe, ol kâkül-i miskine o turrâra benzediği içün yârûñ önünde başı[nı] egüp [dür].

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, o misk kokulu kâkülüne, o kıvrımlı saçına benzediği için sevgilinin önünde başını eğmiştir.

Menekşe, misk kokulu kâküle, kıvrımlı saçın renk, koku ve şekil yönünden teşbih edilmiştir. Ayrıca menekşenin yaprakları yere eğiktir. Beyitte bu eğikliği sevgilinin misk kokulu saçına benzediği için eğik olduğunu dile getirerek hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır. Kâkül-misk-turra-benefşe arasında güçlü bir tenasüp sanatı vardır.

11. Her serv-ğadûñ pâyine yüz sürmege dâ'îm
Gülşende düşer her yaña yollara benefşe

Kelimeler: serv-kadd: servi boylu

Nesir: Benefşe, gülşende her yana serv-kadûñ pâyine dâ'im yüz sürmege yollara düşer.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe her zaman gül bahçesinde her yere servi boylunun ayağına yüz sürmek için yollara düşer.

Menekşe toprağa yakınlığı ve boyunun kısalığı ile bilinen bir çiçektir. Menekşe, güzel bir çiçektir ancak sevgilinin güzelliğinin karşısında utanan menekşe toprağa yakınlığı ile yüzünü bazen toprağa bazen de taşın sürer. Beyitte bu durum sevgilinin ayağına yüz sürmek için yerlerde olduğu düşünülerek hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır, diyebiliriz. Servi ağacı, çam türünden bir ağaçtır ve uzun boyuyla sevgili için benzetme unsuru olur. Burada da sevgilinin boyuna teşbih edilmiştir. Ayrıca serv-kad diyerek "sevgili" kast edildiğinden istiare sanatı yapılmıştır. Menekşe yollara düşen bir insana teşhis edilmiştir.

12. Gül nâra düşer gibi düşer hâke sürüp yüz
ÖĞaşık gibi her ruhları gül-nâra benefşe

Nesir: Gül nâra düşer gibi benefşe [de] ruhları gül-nâra [olan] her âşık gibi hâke yüz sürüp düşer.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Gül ateşe düşer gibi menekşe de yanakları kıpkırmızı olan bir âşık gibi toprağa yüz sürüp düşer.

Gül, dîvân şiirinde en çok sözü edilen şiiirdir. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile mü-nasebeti vardır. Bazen sevgiliye gül denir ve onun her haliyle gül oluşu anlatılır.. Utanan bir kişinin yüzünün kızarıp gül rengini alması dolayısıyla gül daima utan-gaç ve hayâ sahibi olarak ele alınır. Menekşe, taç yaprakları yere dönük olmasıyla utangaç ve tevazu sahibi olan bir kişiye teşhis edilmiştir. Ayrıca toprağa yakın bir çiçektir. Âşık olan bir kişi utanır, yüzü kızarır bunun sonucunda da utangaçlığın vermiş olduğu durumdan dolayı yüzünü yere eğer. Menekşe de tıpkı bir âşık gibi düşünülerek (teşhis) yüzünün yere dönük olmasının sebebinin hüsn-i ta'lil sanatıy-la beyitte anlatılmıştır. Gül nâra ve gül-nâra kelimeleri cinaslı kullanılmıştır. Âşık-gül-nâr-ruh arasında tenasüp sanatı vardır.

13. Cânânenüñ el zülfini el üzre tutarken
Kara saçına niçe bir el kâra benefşe

Kelimeler: el: 1. vücudun organlarından biri 2. yabancı

Nesir: Benefşe cânânenün el zülfini el üzre tutarken kara saçına niçe kara bir el[değer].

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe sevgilinin yabancı saçını el üzerinde tutarken [onun]siyah saçına nasıl siyah el değer?

"El" kelimesi beyitte kinayeli olarak kullanılmıştır. 1.mısradaki geçen ilk el keli-mesi "yabancı" anlamda kullanılırken ikinci el kelimesi ise gerçek anlamında kul-lanılmıştır. Saç-kara-benefşe arasında tenasüp sanatı vardır.

14. Agyâr arasına düşen Öâşıka beñzer
Yir yir ki düşüpdür taraf-ı hâra benefşe

Nesir: Benefşe agyâr arasına düşen âşıka benzer ki yir yir taraf-ı hâra düşüpdür.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, rakipler arasına düşen aşığa benzer çünkü yer yer dikenli bölgeye düşmektedir.

Menekşe çiçeği, rakipler arasına düşen bir aşığa teşbih edilmiştir. Nasıl ki âşık ile sevgili arasına rakip giriyorsa menekşe de bazen dikenler arasına düşmektedir.

15. Her yirde ki miskînlik ile yüz yire sürer
Beñzer bir oñat Öâşıq olan zâra benefşe

Kelimeler: onat: uygun, layığıyla.

Nesir: Benefşe, her yirde miskînlik ile yire yüz sürer ki onat âşık olan bir zâra benzer.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, her yerde o zavallılığıyla yere yüz sürer. Bu yönüyle layığıyla âşık olan bir perişana benzer.

Menekşe yere yakın olan bir çiçektir. Bazen yüzünü taşa bazen de toprağa sürer. Yüzünü yere sürmesi açısından perişanlığı dile getirilmiştir. Sevgili âşığa her daim cefa eder. Sevgilinin cefası âşığa her zaman ümit verir. Bunu bilen âşık sevgilinin kapısından ayrılmaz, sürekli onun kapısına gidip gelir. Bu yolda perişan olur. Beyitte menekşenin bu durumu perişan bir âşığa teşbih edilmiştir.

16. Her gâh turup boynın eger toğrısı beñzer
Bir Øâşık olan zâr-ı dil-efgâra benefşe

Kelimeler: dil-efgâr: gönlü yaralı// zâr: perişan, ağlayan

Nesir: Benefşe, zâr-ı dil-efgâra olan bir âşık[a] benzer toğrısı her gâh turup boynın eger.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, gönlü yaralı perişan bir âşığa benzer. Doğrusu her vakit durup boynunu eğer.

Menekşe, kısa boylu ve taç yapraklarının yere eğik olması, taç yapraklarının küçük ve kıvrımlı şekli, güzel kokulu olması, renkli görüntüsüyle ilkbaharda çiçek açar. Menekşenin yapraklarının yere dönük olması, yere yakın olmasından dolayı yüzünü taşa ve toprağa sürer, bu açıdan perişan bir çiçektir. Menekşe ile gönlü yaralı olan âşık arasında “perişanlık” yönünden bir ilişki kurulmuştur. Menekşe gönlü yaralı bir âşığa teşbih edilmiştir.

17. Her yirde yüzi yirde durur beñzer o yüzden
Şu gibi hemjîn Øâşık-ı dîdâra benefşe

Nesir: Benefşe her yirde su gibi yüzi yerde durur. Hemîn o yüzden âşık-ı dîdâra benzer.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe her yerde su gibi yüzü yerdedir. İşte bundan dolayı sevgilinin yüzüne âşık olmuş bir kimseye benzer.

Canlıların hayatını sürdürebilmesi için en önemli unsurlardan biri sudur. İnsanın yapısını meydana getirdiği düşünülen dört temel unsurdan “anâsır-ı erba’a”dan biridir. Su, bir yerde durmaması, sürekli akması, saray ve köşk kenarlarında ya da servi ağacının diplerinde dolaşması, coşması, inlemesi nedeniyle âşıkla ilgili benzetmelerde de yer alır. Suyun en önemli özelliği hayat vericiliğidir. Tahrip edici, boğucu ve batırıcı olma özelliği nedeniyle tehlikeli; temizleyici, güzelleştirici ve geliştirici olması yönüyle de nimet olarak kabul edilir. Akıcı özelliğiyle ömre teşbih edilir. Yüzünü yerden kaldırmadığı için tevazu sembolüdür.

Menekşe yapraklarının yere dönük olması bakımından utangaç bir insana teşbih edilir. Ayrıca menekşeye dini açıdan da bazı anlamlar yüklenmiştir. İslâm tasavvufunda olduğu gibi Hristiyanlıkta da tevazu ve alçakgönüllülüğü temsil eder. Bu yönleriyle su ile arasında ilişki kurulmuştur. Menekşe tevazu ve alçakgönüllülüğüyle suya teşbih edilmiştir.

18. Zühhd gibi savma'a-i bâğda girmiş
Bir sebz kabâya kara destâra benefşe

Kelimeler: kabâ: elbise// destâr: sarık

Nesir: Benefşe zühhd gibi savma'a-i bağda bir sebz kabâya kara destâra girmiş.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe zahitler gibi bahçenin ibadet yerinde yeşil bir elbiseye ve siyah bir sarığa girmiş (bürünmüş).

Zühhd, zahid isminin cem'i olup ibadet ehli kişi demektir. Zahitler "abâ" veya "sûf" adı verilen kalın ve kaba elbiseler giyerler. Bazı zahitler mavi renk hırka tercih ederlerken bazıları da yeşil renk hırka giymeyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda düşünecek olursak nasıl ki zahitler yeşil elbise giyip başlarına siyah sarık takıyorlarsa menekşe de gövdesinin yeşil olması ve taç yapraklarının siyah renkli olmasıyla yeşil bir elbise giyip başına siyah bir sarık takan zühhd gibi düşünülmüştür. Menekşenin gövdesi, yeşil bir elbiseye yaprakları ise siyah bir sarığa teşbih edilmiştir. Ayrıca menekşeyi yeşil renk elbise giymiş ve siyah bir şapka takmış zühhada teşhis edilmiştir. Menekşe koyu mor rengiyle siyah renge benzemektedir. Kara-sebz-bâğ-benefşe kelimeler arasında tenasüp sanatı vardır.

19. Gülzâr ki havf ile varur haşyet-i deyden
N'ola etegin ger başına şara benefşe

Kelimeler: haşyet: korku//dey: kış

Nesir: Gülzâr ki havf ile haşyet-i deyden varur. Ger benefşe etegin başına sarsa nola.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Gül bahçesi korkuyla kışın dehşetine varır(ulaşır). Menekşe korkuyla eteğini başına sarsa (geçirse) şaşılır mı?

Menekşenin kış çiçeği olmamasına dair kısa bir hikâye: Çok eski zamanlarda iki kır çiçeği birbirine âşık olurlar, her bahar diğer çiçeklerle birlikte açan bu çiçekler, kalabalık içerisinde yeterince görüşmemekten rahatsız olurlar ve kendi aralarında bir dahaki seneye kışın hiç kimse yokken açmak için sözleşirler. Kış gelir, her yer karla kaplı iken sevgililerden biri sözünü tutar ve karların altından

başını çıkarıp çiçek açar. Ancak sevgilisi ortalıkta yoktur. Soğuk ve kar içinde bekler, etrafı gözler ama sevgilisi bir türlü gelmez. Verdiği sözü tutmayan sevgili yine bahar geldiğinde açar. Sözüünü tutarak her kış açan çiçeğe kardelen, vefasız ve güvenilmez aşığa ise hercai menekşe adı verilir.

Sonbahar yeli gül için felakettir. Onun perişan olmasına ve dağılmasına neden olur. Bundan ötürü gül kış mevsimini sevmeyen bir çiçektir. Gül ile menekşe kış sevmemesi ve baharda açan çiçeklerden olması yönüyle aralarında bir ilişki kurulmuştur. Menekşe eteğini başına geçiren bir kişi olarak teşhis edilmiş. Menekşe bahar çiçeğidir. Kış sevmez, bundan dolayı kış mevsimi geldiğinde yere dönük olan çiçeklerini başına geçirmesi doğal bir olayken beyitte “şaşılr mı” denilerek tecâhül-i ârif sanatı ve aynı zamanda istifham sanatı yapılmıştır.

20. Başına levendâne ışıklar gibi çekmiş
Başdan başa çepçevre niçe yâra benefşe

Nesir: Benefşe başına levendâne ışıklar gibi başdan başa çepçevre niçe yâra çekmiş. (???)

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe başına leventçesine ışıklar gibi tamamıyla her yanını kuşatacak şekilde birçok yara çekmiş.

21. Beñzer götüri leşker-i ezhâruñ içinde
Şeş-per getürür leşkere hemvâra benefşe

Kelimeler: benzer: öyle görünüyor ki, öyle anlaşılıyor ki//götürü: bütün, toptan, hep

Nesir: Benzer benefşe götüri leşker-i ezhârun içinde hemvâra leşkere şeş-per getürür.

Günümüz Türkçesine Aktarım: 1. Öyle görünüyor ki, menekşe bütün çiçeklerin askeri içinde daima askere şeşper getirir.

2. Menekşe bütün çiçeklerin askeri içinde daima askere şeşper getirdiği görünüyor.

“Şeşper” topuz adı da verilen ve baş kısmı altı dilimden oluşan bir savaş aletidir. Menekşe baharda erken açan çiçeklerden olması sebebiyle çiçeklerin askerleri (çiçeklerin başı) gibi düşünülmüştür. Menekşe şekli itibarıyla şeşpere teşbih edilmiştir. Ayrıca menekşe askere şeşper getiren bir insan gibi düşünüldükçe teşhis sanatı yapılmıştır.

22. Gülşende geh olur ki varup eller ayaklar
Düşdügi midür suçı ayaklara benefşe

Nesir: Benefşe geh gülşende varup eller ayaklar olur. [Benefşenin] suçı ayaklara düşdügi midir?

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe bazen gül bahçesine ulaşarak eller ayaklar olur. Menekşenin suçu ayaklara düştüğünden dolayı mıdır?

Bilindiği üzere menekşe toprağa yakın, boyu kısa bir çiçektir. Bu sebeplerden dolayı ayakaltında kalan çiçeklerdendir. Beyitte "düşdügi midür" kelimesiyle istifham sanatı ve aynı zamanda tecâhül-i ârif sanatı da yapılmıştır.

23. Bir hâl ile var özge ki mübarekligi kim hoş
Şihhat virür ekşer dil-i bî-mâra benefşe

Nesir: Benefşe bir hâl ile özge ki hoş mübarekligi var kim ekser dil-i bî-mâra sıhhat virür.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe kendi durumunun/kendine has özelliğinin dışında güzel bereketliliğiyle de en fazla hasta gönle sağlık verir.

Menekşe bazı hastalıkların tedavisinde ilaç olarak kullanılır. Menekşenin uyku getirdiği, yumuşatıcı özellik taşıdığı, baş ağrılarını iyi geldiği, koklanmasıyla beyindeki sıcaklık ve kuruluğu giderdiği söylenir, tansiyon ve akciğer zarı iltihabı ile zatürre gibi hastalıkların tedavisinde de kullanılır. Beyitte de hasta gönüllere şifa verdiği söylenmiştir. "Dil-i bî-mâr" kelimesiyle "aşık" kastedilerek istiare sanatı yapılmıştır.

24. Geldükce hemîn bâğa bahâr âdemi eyler
Goncayla gül âşüfte vü âvâre benefşe

Kelimeler: âşüfte: perişan// âvâre: başıboş

Nesir: Bahâr bâğa hemîn geldikce âdemi (tıpkı) goncayla gül[gibi] âşüfte benefşe [gibi] âvâre eyler.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Bahar bahçeye geldiği vakit insanı tıpkı goncayla gül gibi perişan menekşe gibi başıboş eder.

Bahar mevsimi geldiği zaman çiçekler açmaya başlar. Etrafa çiçeklerin kokusu yayılır. Çiçeklerden yayılan bu kokular insanı gonca ve gül gibi kendinden geçirerek perişan eder. Bu bahçede insan bu kokuların sarhoşluğuyla başıboş bir insan gibi gezer. Nasıl ki bâde içen bir insan kendinden geçip sokaklarda âvâre bir şekilde geziyorsa baharda açan çiçeklerinin kokusu da insanı mest ederek sar-

hoş eder, böylece sarhoş olan insan da başıboş bir şekilde gezer. Gonca, gül ve menekşe perişan halde olan ve başıboş gezen bir kişiye teşhis edilmiştir. Bahar-gonca-gül-menekşe kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.

25. ØUzlet yakasın tutmağa tenhâ yir arayup
Varup yapışur dâmen-i kühsâra benefşe

Nesir: Benefşe uzlet yakasın tutmaga تنها yir arayup dâmen-i kühsâra varup yapışur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe yalnızlık yakasını tutmak için boş bir yer arayarak dağın eteğine varıp yapışır.

Menekşe, yalnızlığın çekip gitmesi için ıssız bir yer arayan bir kişiye teşhis edilmiştir. Uzlet-tenhâ-kühsâr-benefşe arasında tenasüp sanatı vardır.

26. Bir hûb durur şanki gülistân ki dönüpdür
Gül anda ruha turre-i tarrâra benefşe

Kelimeler: dön-: değişmek, benzemek.

Nesir: Sanki gülistân[da] bir hûb durur ki gül anda ruha benefşe turre-i tarrâra dönüpdür.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Sanki gül bahçesinde bir güzel durur. O güzel ki gül onda yanağa menekşe gönül çalan kıvrımlı saça benzemektedir.

Sevgilinin yanağı al al olması bakımından güle teşbih edilirken o misk gibi güzel kokan kıvrımlı saçı da şekli ve kokusu yönüyle menekşeye teşbih edilmiştir. Gül-ruh ve turre-benefşe arasında tenasüp sanatı vardır.

27. Bir pâre şebîh olmağ ile hattına yârûn
Eglençe olur gönlüme bir pâre benefşe

Nesir: Benefşe yârûn hattına bir pâre şebîh olmağ ile gönlüme bir pâre eglençe olur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe, sevgilinin ayva tüylerine bir parça benzemekle (benzediği için) gönlüme bir parça eğlençe olur.

Menekşe sevgilinin ayva tüylerine teşbih edilerek âşığın gönlüne eğlençe olmuştur. Ayrıca ayva tüyleri ile sevgilinin gençliğine de gönderme yapılmıştır. “Bir pâre” kelime grubu da iki kez tekrarlanmıştır (tekrir). Bu tekrar, kafiye ve vezinle birlikte beytin ahengini sağlayan unsurlardandır.

28. Yârûñ ħat-ı ruĥsârı ħayâliyle olupdur
Eglencem olur ara gül ü ara benefşe

Nesir: Yârûn hat-ı ruhsârı hayâliyle eglencem ara gül ü ara benefşe olur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin hayaliyle eglencem bazen gül bazen menekşe olur.

Sevgilinin yanağı kırmızılık yönünden güle teşbih edilirken yanağındaki ayva tüyleri de menekşeye teşbih edilmiştir. Hat-benefşe- ruhsâr -gül kelimeleri aralarında tenasüp sanatı vardır. Hat-benefşe ile ruhsâr-gül kelimeleriyle leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

29. Ħicr-i ruĥ u zülfinde nigârûñ gice gündüz
Bu göñlüm açar aĥ gül ile ħara benefşe

Nesir: Nigârûn hicr-i ruh u zülfinde bu gönlüm gice gündüz ak gül ile kara benefşe açar.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Güzel yüzlü sevgilinin yanağı ve saçının ayrılığıyla bu gönlüm gece gündüz beyaz gül ile siyah menekşe açar.

Aşğın gönlü, sevgilinin o güzel parlak yanağından ve misk kokulu siyah saçlarından ayrı kalmaktan gönlü artık beyaz gül ve siyah menekşe açmaktadır. Bilindiği üzere menekşenin rengi koyu mordur, siyaha çalan bir renge sahiptir. Şair bunu sevgiliye duyduğu ayrılıktan olduğunu dile getirerek hüsn-i ta'îl sanatı yapmıştır. Yanak parlaklığı ve saflığı temsil eden beyaz güle teşbih edilirken saç ise rengi ve şekil itibarıyla siyah menekşeye teşbih edilmiştir. Yanak-gül ile saç-benefşe kelimeleriyle leff ü neşr sanatı yapılmıştır. Ayrıca saç-gice-kara-benefşe kelimeleriyle de tenasüp sanatı yapılmıştır. Siyah-beyaz kelimeleri arasında bir tezatın bulunduğu da dikkat çekmektedir.

30. Taĥtında gülûñ bâġda zeyn olmişa döner
Taĥtında ki şâhuñ önüne vara benefşe

Nesir: Tahtında ki şahun önüne vara benefşe bâğda gülün tahtında zeyn olmuşa döner.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Tahtında oturan padişahın huzuruna varan menekşe bahçedeki gülün altında süslenmiş bir kişiye dönüşür.

Menekşe, süslenmiş bir kişiye teşhis edilmiştir.

31. Ya'ni ki Süleymân Şeh anuñ bâğ-ı cihânda
Başdan ayağı toprağı hemvâra benefşe

Kelimeler: ya'nî: demek ki, sözün kıyası

Nesir: Ya'nî ki bâğ-ı cihânda Süleyman Şeh onun toprağı[nı] hemvâra baştan ayağı benefşe [yapar]

Günümüz Türkçesine Aktarım: Sözün kıyası, dünya bahçesinde Süleyman Şah onun toprağını daima baştan ayağa menekşe yapar (menekşe ile süsler).

“Baştan ayağa” deyimini kullanarak irsâl-i mesel sanatı yapılmıştır.

32. Her gâh ki ol şâh ide seyr ü gül ü gülşen
Yolında turur vârnı jârâ benefşe

Kelimeler: îsâr: ikram, saçma, serpmeye

Nesir: Her gâh ki ol şâh seyr-i gül ü gülşen ide benefşe vârnı yolında îsâr turur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: O padişah gül bahçesinde gezinti yaptığı her vakit menekşe varlığını (servetini) yolunda saçmaya başlar (saçar).

“Vâr” kelimesi hem varlığı, mevcudiyeti anlamında hem de mal, servet anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Menekşe; varlığını, servetini padişahın ayakları önüne seren bir insana teşhis edilmiştir. Gülşen-gül-benefşe kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır.

33. Şâhuñ naẓarına ki varur boynın egüp şan
Başlar ki ide miskînlığın anlara benefşe

Nesir: San benefşe şâhun nazarına boynın egüp varur ki anlara miskinliğin [anlatmaya] başlar.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Sanki menekşe padişahın nazarına boynunu bükerek varır. Onlara perîşanlığını anlatmaya başlar.

Bilindiği gibi menekşenin yaprakları yere dönüktür. Yere dönük olması ile utangaçlığı sembolize eder. Beyitte de padişaha karşı duyduğu saygıdan dolayı karşısına boynu bükük bir şekilde çıktığı söylenerek hüsn-i ta'lîl sanatı yapılmıştır.

34. Cem'îyyet-i gülşende müşâbih durur el-ḥaḥ
Ḥün-gâh-ı gül ü bende-i ḥünkâra benefşe

Kelimeler: el-hak: hakikaten, doğrusu

Nesir: El-hak benefşe cem'iyet-i gülşende hûn-gâh-ı gül ü bende-i hünkâra müşâbih durur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Doğrusu menekşe gül bahçesindeki (çiçekler) topluluğunda gülün kan döktüğü yere gül sarayındaki padişahın kölesine benzerdir.

Eski dönemlerde genellikle cariyeler ve köleler siyâhî idi. Menekşe de gerek rengi bakımından gerek ortasındaki bulunan siyah nokta açısıyla beyitte köleye teşbih edilmiştir.

35. Ma'ñide çeker gibi şu bir kara karavaş
Nazmî şun o sultân-ı cihândâra benefşe

Kelimeler: ma'nî: anlam, rüyâ// karavaş: cariyeye

Nesir: Şu kara bir karavaş ma'nide çeker gibi Nazmî, o sultân-ı cihândâra benefşe sun.(???)

Günümüz Türkçesine Aktarım: Şu siyah bir cariyeye rüyasında çeker gibi Nazmî o dünyaya hükmeden sultana menekşe sun.

34. beyitteki cariyeye ve köle benzetmesi bu beyitte de devam etmektedir. Renk bakımında cariyeye ile menekşe arasında ilişki kurulmuştur.

36. Öltrıyla gelüp hâtır-ı âtırlarına hoş
Bâ'is ola bir hoşlığa el vara benefşe

Kelimeler: hâtır-ı âtır: mektuplarda geçen hatır sorma formülü//bâ'is olmak: sebep olmak

Nesir: Benefşe hâtır-ı âtırlarına hoş itriyle gelüp bir hoşlığa el vara bâ'is ola.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe hatır sormaya güzel kokusuyla gelecek bir güzele el uzatmasına sebep olur.

Menekşe, güzel kokulu bir çiçektir. Menekşe, hal hatır sormaya gelen bir insana teşhis edilmiştir. Menekşe, zor durumda kalan kişiye yardım eli uzatan bir kişi olarak teşhis edilmiştir. "El uzatmak" deyimini "yardım etmek" anlamında kullanılarak irsâl-i mesel sanatı yapılmıştır.

37. Bir kıl ki ayakda kıla ey şâh naẓar kıl
Üftâde ola nite bî-çâre benefşe

Nesir: Ey şâh! Nazar kıl ki bir kul ayakda kala. Nite bî-çâre benefşe üftâde ola.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Ey padişah! Lütuf ve kereminle bak ki bir kul ayakta kalsın. Çaresiz [olan]birçok menekşe de düşkün olsun.

“Ey padişah! Nasıl ki senin o lütuf dolu bakışınla menekşeler çaresiz ve düşkün oluyorsa yine senin o lütuf ve kerem dolu bakışınla da bir kul ayakta kalır”

“Ey şâh” diyerek nida sanatı yapılmıştır. Beyitte padişaha seslenen âşık padişaktan o lütuf ve kerem dolu bakışıyla kendisine bakmasını ve o bakışla güç bulacağını dile getirmekle birlikte aynı zamanda bu bakışın da menekşeyi çaresiz, zavallı bırakacağını söylüyor. “Kul” diyerek burada “âşık”ı kastederek istiare sanatı yapılmıştır. Üftâde-bî-çâre-benefşe kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır.

38. Hâk bu ki meşâbih durur üftâdelik ile
Bir bende-i efgende-i nâ-çâra benefşe

Kelimeler: efgende: düşkün

Nesir: Hak bu ki benefşe üftâdelik ile bir bende-i efgende-i nâ-çâra meşâbih durur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Gerçek şu ki menekşe zavallılığıyla çaresiz, düşkün bir köleye benzer.

Menekşe perişan ve çaresiz olma yönüyle çaresiz, düşkün bir köleye teşbih edilmiştir. Üftâde-bende-efgende-nâ-çâr-benefşe kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır.

39. Miskînlık ile boynın egüp tırmada beñzer
Bir bencileyin bahtı siyehkâra benefşe

Kelimeler: siyehkâr: günaha giren, suçlu

Nesir: Benefşe miskînlık ile boynın egüp tırmada bahtı bencileyin bir siyehkâra benzer.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe zavallılığıyla boynunu büküp durma yönüyle talihi benim gibi bir suçluya benzer.

Suçlu olan birisi suçunu bildiği için utanır, kızarır ve başını yere eğer. Menekşe de taç yapraklarının yere dönük olmasıyla utangaçlığı sembolize eder. Bu bağlamda menekşe suçlu bir kişiye teşbih edilmiştir.

40. Her yirde yiri hâk-i siyâh olmada beñzer
Ben kıl gibi bir baht-ı nigûnsâra benefşe

Kelimeler: nigûnsâr:başaşağı

Nesir: Benefşe her yirde yiri hâk-i siyâh olmada ben gibi bir kul[un] baht-ı nigûnsâra benzer.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Menekşe her yerde yeri siyah toprak olmada benim gibi bir kulun baş aşağı olmuş talihine benzer.

Menekşe toprağa yakın, kısa boylu, koyu mor renginde siyah renge benzeyen bir çiçektir. Hayatta her şey yolunda giderken bir anda her şey alt üst olabilir. Beyitte bu durum insanın talihinin bir anda ters gitmesine ve baş aşağı (tepe taklak) olmasına teşbih edilmiştir. "Baş aşağı olmak" deyiimiyle de irsâl-i mesel sanatı kullanılmıştır.

41. Gülzâr-ı cihânda nitekim gül ola Øâşık
Kim ola aña Øâşık-ı gam-hâra benefşe

Kelimeler: gam-hâr: kederlenen

Nesir: Âşık gülzâr-ı cihânda nitekim gül ola kim benefşe aña âşık-ı gam-hâra ola.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Nasıl ki âşık dünya bahçesinde gül olursa menekşe [de] ona kederlenen bir âşık olsun.

Âşık, dünya bahçesinde bulunan bir güle teşbih edilmiştir. Nasıl ki kederlenen bir âşık üzüntüsünden zayıflar, ten rengi farklılaşır, başı yerde eğik gezerse menekşe de bazen kıskançlığından dolayı yüzünün rengi siyahlaşır, bu aynı zamanda hasta olmanın da bir göstergesidir. Beyitte de menekşe kederlenen bir âşığa teşbih edilmiştir.

42. Bâğ-ı hâşem ü Øömrün olup tâze hemîşe
Eglenceñ olur ara gül ü ara benefşe

Nesir: Bâğ-ı hâşem ü ömrün hemîşe tâze olup ara gül ü ara benefşe eglencen olur.

Günümüz Türkçesine Aktarım: Haşem bahçesi ve ömrün daima taze olup bazen gül bazen menekşe eglencen olur.

Şair son beytinde padişaha, padişahın aile bahçesine (aile fertlerine) ve ömrünün daima taze ve uzun olması için dua ederek şiirine son vermiştir.

Sonuç

Menekşe, klâsik Türk şiirinde ağırlıklı olarak sevgilinin saç, ayva tüyleri, âşığın fiziksel görüntüsü, pişmanlığı, acı çekmesi ve üzüntüsünün benzetileni olarak kullanılmıştır. Nazmî'nin kasîdesinde menekşenin her yönüyle pek çok benzetmeye konu edildiği görülmüştür. Bu benzetmelerden ilk sırada sevgilinin yüzü, yüzünde bulunan ayva tüyleri ve misk kokulu saç yer almıştır.

Menekşe, en çok âşık rolü ve meşhur âşıkların temsilcisi olarak şiirdeki yerini alır. Beyitte geçen Leylâ ve Mecnûn isimleri ve onların sıfatları ile karşımıza çıkmıştır. Mecnûn, âşıklığın timsali olup şairler tarafından örnek alınır. Leylâ ise siyah saçları ve adının "gece" ile ilgili anlamı sebebiyle beyitte zengin çağrışımlarla işlenmiştir.

Kasîdede menekşe mor renginin dışında siyah rengiyle menekşe imajlarına da yer verildiği görülmüştür. Özellikle de renginin koyu mor olması, siyaha çalan bir renkte olmasıyla sevgilinin o misk kokulu saçına benzetilirken bazen de siyahî bir köle ve cariyeye benzetilmiştir. Menekşe boynunun eğriliği ile utangaçlığı sembolize etmiştir. Yüz, yanak, hat, hâl gibi sevgilinin yüzüne güzellik katan bütün öğelerle birlikte kasîdede anılmıştır.

Kaynakça

- ANDREWS, Walter. G (2000), *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, (Çev. Tansel Güney), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAYRAM, Yavuz (2001), *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları İle Anlam Çerçeveleri*, Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- COOPER, J. C. (1978), *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*, London: Thames and Hudson Press.
- ÇELEBİOĞLU, Ayşe (2016), "Klasik Türk Şiirinde Menekşe", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, XXXVII, 161-182.
- DİNÇ, Muhittin (2002), *İç Anadolu Bölgesi'ndeki Viola L. (Menekşe) Cinsinin Revizyonu*, Doktora Tezi, Konya.
- ERHAT, Azra (2001), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- GARDİN, Nanon -Robert Olorenshaw-Jean Gardin-Olivier Klein (2014), *Larousse Semboller Sözlüğü*, (Çev. Beyza Akşit), İstanbul: Bilge Yay.
- KAHRAMAN, Seyit Ali (2015), *Şükûfenâme, Osmanlı Dönemi Çiçek Kitapları*, İstanbul: İBB.
- PALA, İskender (2017) , *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Transkripsiyon fontu: Times Turkish Transcription
<https://www.osmanliharfleri.com/font.html>

